

The moste strange wedding of the Frogge and the Mouse

De huwelijksonderhandelingen tussen Elizabeth I van Engeland en Frans van Anjou
(1578-1582)

Stephanie Bakker

3044831

Docent: dr. D.M.L. Onnekink

OZS III : Diplomatieke praktijken

Aantal woorden: 10.486

Inhoud

INLEIDING	3
De kennismaking met Frans van Anjou	8
Aspecten met betrekking tot de successie.....	14
Strategische overwegingen (Internationale Politiek)	18
Religieuze aspecten	24
Conclusie.	28
Bronnen.....	30
Literatuur	31

INLEIDING

Koningin Elizabeth I van Engeland ging na een lange regeerperiode (1558-1603) de geschiedenis in als 'the Virgin Queen'. Zij wordt vaak geportretteerd als de eigenzinnige en zelfstandige koningin die weigerde te trouwen. Naar eigen zeggen was zij al getrouwd, namelijk met haar land.¹ Dat er desondanks vele huwelijksonderhandelingen en nog veel meer mogelijke huwelijkskandidaten de revue passeerden voordat Elizabeth definitief als 'maagdlijke koningin' haar regering zou afmaken past niet helemaal bij dit beeld. Volgens een aantal historici zou zij zelfs aan bepaalde kandidaten toch haar jawoord hebben gegeven als het aan haar had gelegen. Een van deze heren was Frans van Anjou (1555-1584)², broer van de Franse koning Hendrik III en zoon van de invloedrijke Franse koningin-moeder Catherina de Medici. Vanaf 1572 kwam deze veel jongere prins in beeld als mogelijke partner voor Elizabeth. Tot aan 1582 waren er plannen voor deze Frans-Engelse verbintenis, maar in de tussenliggende jaren waren de onderhandelingen niet altijd even intensief. Tussen 1578 en 1582 was het hoogtepunt van dit huwelijksproject en even leek het erop dat het dit keer echt door zou gaan. Ambassadeurs en afgezanten werden van Engeland naar Frankrijk gezonden en andersom, om de mogelijkheden voor een huwelijk te verkennen. Na 1582 werd het duidelijk dat er geen huwelijk zou plaatsvinden, Elizabeth bleef echt de 'the Virgin Queen'.

Dit huwelijk was niet alleen een persoonlijke kwestie, maar vooral een politieke. Europa kende op dit moment tumultueuze tijden, vooral door religieuze conflicten binnen staten en wantrouwen op het internationale politieke toneel. Elizabeth zat in een precaire situatie als monarch van de enige grote protestantse staat, met wie kon zij zich het beste alliiëren om het land te beschermen? De historicus Conyers Read verwoordde het heel beeldend: 'The situation was as bewildering as it was dangerous. A half-hundred threads of policy were so knotted and joined that the pulling of any one meant the displacement of all the rest.'³ Bondgenootschap met de een, betekende vijandschap met een ander en de bondgenoten van die ander, welke kant Elizabeth ook op keek elke stap kon grote gevolgen hebben voor haarzelf en de toekomst van Engeland. Een keuze voor een huwelijksalliantie met Frankrijk zou een duidelijke keuze zijn in dit vraagstuk. Waarom werd deze keuze als een serieuze optie beschouwd? De hoofdvraag van dit onderzoek zal dan ook zijn: *Welke belangen speelden er*

¹ William Camden, *The history of the most renowned and victorious Princess Elizabeth, late Queen of England*, red. W. T. MacCaffrey (Chicago, 1970) 29.

² In de literatuur over dit onderwerp worden de verschillende titels van Frans van Anjou door elkaar gebruikt. Vóór 1576 stond hij bekend als Frans, Hertog van Alençon, tot hij de titel Hertog van Anjou kreeg van zijn broer Hendrik III. In dit onderzoek zal ik alleen zijn laatste titel Hertog van Anjou gebruiken.

³ C. Read, *Mr Secretary Walsingham and the policy of Queen Elizabeth*, 2e deel (Oxford, 1925) 1.

mee in de huwelijksonderhandelingen tussen Elizabeth I van Engeland en Frans van Anjou tussen 1578 en 1582?

Het besluit om niet door te gaan met het huwelijk kwam van Engelse kant, Elizabeth besloot na een lange besluiteloze periode waar het nog beide kanten op kon gaan, om er toch vanaf te zien. Om de hoofdvraag te beantwoorden zal dit onderzoek dieper in gaan op de argumenten van de Engelse voor- en tegenstanders van het huwelijk. Met behulp van een onderverdeling in aspecten met betrekking tot de successie (binnenlandse politiek), strategische aspecten (buitenlandse politiek) en religieuze aspecten zal er geprobeerd worden deze complexe situatie waarin Elizabeth zich bevond te beschrijven en de uitkomst, haar uiteindelijke afwijzing, te begrijpen.

Het traditionele beeld van Elizabeth I van Engeland was zoals eerder gezegd, dat zij nooit van plan was geweest te trouwen. De vele huwelijksaanzoeken en de daaropvolgende onderhandelingen moesten gezien worden als tactiek van Elizabeth om vriend en vijand te beïnvloeden en politieke spelletjes te spelen. In het verouderde werk van Hume komt dit beeld duidelijk naar voren.⁴ Het lezen van Hume zijn werk uit 1896 over Elizabeth's hofmakerijen leest als een soort avonturenroman met Elizabeth als slinkse diplomate in de hoofdrol. Zijn verhaal eindigt dan ook met: 'The death of Francois de Valois, Duke of Anjou, and Alençon, removed from the scene the last serious suitor for the Queen's hand in marriage; and his passing bell rang down the curtain upon the longest and most eventful comedy in the history of England'.⁵ Ook Conyers Read zag Elizabeth in 1925 nog als de koningin die alle buitenlandse prinses die om haar hand vroegen aan het lijntje hield voor haar eigen (diplomatieke) gewin. De onderhandelingen met Frans van Anjou waren daar geen uitzondering op. Elizabeth zou weer niet serieus van plan geweest zijn met hem te trouwen. Anjou bemoeide zich met de opstand, door hem aan het lijntje te houden zou ze zijn ambities wat betreft de Nederlanden hebben willen beïnvloeden. Daarnaast zou zij hem hebben willen gebruiken om Engelse buitenlandse belangen te beschermen en Spanje te verzwakken. Haar adviseurs in de Privy Council wisten ook niet wat de echte intenties van Elizabeth waren. Zij liet hen expres in het ongewisse om hun macht te beperken. Hume en Read zagen Elizabeths huwelijkspolitiek als onderdeel van haar diplomatieke strategie.⁶

Latere historici aan het einde van de twintigste eeuw, zoals MacCaffrey en Doran zagen Elizabeth als een vrouw die in het geval van Frans van Anjou wel wilde trouwen, maar het huwelijk niet kon doorzetten door de tegenstand van haar adviseurs. Het huwelijk was ook interessant en kon

⁴ M. A. S. Hume, *The courtships of Queen Elizabeth. A history of her various negotiations for her marriage* (Londen 1896) 2.

⁵ Hume, *The courtships of Queen Elizabeth*, 332.

⁶ Read, *Mr Secretary Walsingham*, 2e deel, 3-4.

belangrijk zijn voor het buitenlandse beleid van Engeland op dat moment. Wat betreft de redenen waarom Elizabeth met Anjou wilde trouwen verschilden MacCaffrey en Doran van mening. MacCaffrey beweerde dat de koningin op latere leeftijd toch maar wel een man wilde, haar hormonen zouden zo op hol geslagen zijn dat ze onduidelijke signalen gaf of ze nou wel of niet wilde trouwen. Het zou haar laatste kans zijn op een echtgenoot en ze wilde toch niet een oude vrijster blijven.⁷ Doran was het daar niet mee eens, Elizabeth wilde het huwelijk wel door laten gaan, maar dan om diplomatieke redenen. Ze was bereid te trouwen om een sterke alliantie met Frankrijk te bewerkstelligen. Beide historici waren het wel eens over de reden waarom Elizabeth uiteindelijk niet kon doorgaan met de trouwplannen. De tegenstand bij de leden van de Privy Council en de publieke opinie, die sterk tegen de verbintenis gekant was, maakte een Engels-Frans huwelijk voor Elizabeth onmogelijk. 'The Queen who emerges from the pages of this book has less control over politics and policy making than the Elizabeth of earlier studies.'⁸

In een meer recente studie (2001) van Nathalie Mears zag Mears vooral de rol van de Privy Council in de uiteindelijke afwijzing anders. Zij dacht niet dat Elizabeth daar zo sterk afhankelijk van was. Ze was zich sterk bewust van alle verschillende voor- en nadelen van een huwelijk en alle gevaren en problemen die Engeland en zichzelf op dat moment hadden wat betreft de internationale en binnenlandse situatie waar het land zich in verkeerde. Dit in combinatie met een oprechte aantrekkingskracht van een huwelijk zorgde ervoor dat zij niet zeker was wat ze moest doen. De weigering van de Privy Council om haar te vertellen wat te doen, zij noemden een huwelijk een persoonlijke kwestie, zorgde ervoor dat de beslissing juist bij haar zelf lag. Door haar begrip van de situatie en de vele belangen die meespeelden koos zij ervoor er niet mee door te gaan. Dit zei vooral iets over haar capaciteiten als monarch. 'If Elizabeth's inability to resolve some issues demonstrated an important weakness in her active exercise of monarchical power, then her identification of the problems arising from succession, conspiracy and the political settlement nevertheless indicated that her political instincts remained shrewd.'⁹

Een huwelijk dat nooit plaatsgevonden heeft, het lijkt een detail in de geschiedenis van Engeland en de regering van Elizabeth I. Toch is dit non-huwelijk wel degelijk van belang. Er waren verschillende manieren waarop men de gevaren voor Engeland probeerde te beteugelen, waaronder dus een Franse echtgenoot voor Elizabeth. De uitkomst om niet met Frans van Anjou te trouwen had gevolgen en bleek uiteindelijk niet zo desastreus voor Engeland en Elizabeth uit te pakken als door

⁷ W. T. MacCaffrey, *Queen Elizabeth and the making of policy 1572-1588* (Princeton, 1981) 254-255.

⁸ S. Doran, *Monarchy and matrimony. The courtships of Elizabeth I* (London, 1996) 217.

⁹ Mears, 'Love-making and Diplomacy', 465-466.

sommige tijdgenoten gevreesd werd. De reacties en intenties van de Spaanse en Franse koning waren niet echt te voorspellen. De geschiedenis van Engeland had misschien heel anders kunnen lopen als er wel een huwelijksalliantie tussen Frankrijk en Engeland zou zijn gesloten. Voor tijdgenoten was het niet zo vanzelfsprekend dat Elizabeth nooit zou trouwen. Zoals Doran opmerkte: 'Elizabethan observers realized even if later commentators have since forgotten, that the final outcome of the courtships was uncertain and could affect the political stability of the realm, determine its religious future, and influence the direction of England's relations with her neighbours abroad.'¹⁰

De focus van dit onderzoek ligt op de huwelijksonderhandelingen met Frans van Anjou, in het bijzonder tussen 1578 en 1582. Door de argumenten die gebruikt werden om Elizabeth te adviseren verder uit te diepen zal geprobeerd worden het belang van deze verloving te verklaren en de complexiteit van de situatie weer te geven. De argumenten van de voorstanders en de argumenten van de tegenstanders van het Engels-Franse huwelijk zullen aan bod komen. De vraag over welke directe invloed haar adviseurs hadden op de uiteindelijke beslissing, een onderdeel van het debat tussen historici over dit onderwerp wordt buiten beschouwing gelaten. De verdeling van de macht tussen de mannen aan het Engelse hof en Elizabeth als vrouwelijke monarch is een onderwerp voor een geheel aparte studie. Daarom wordt uitgegaan van het standpunt van Mears, de beslissing lag bij Elizabeth zelf, het onderzoek laat zien met elke argumenten en standpunten, uit de council en andere bronnen, zij te maken kreeg om tot deze beslissing te komen. Het eerste hoofdstuk zal kort beschrijven hoe het idee voor een huwelijk tussen Anjou en Elizabeth ontstond. In de daarop volgende hoofdstukken worden de verschillende belangen die speelden in de discussie over het Frans-Engelse huwelijk uiteengezet. In hoofdstuk twee zullen de aspecten met betrekking tot de successie en de binnenlandse politiek aan de orde komen, in het derde hoofdstuk de strategische aspecten en in het laatste hoofdstuk de religieuze aspecten. Voor deze analyse zal ik een vijftal bronnen gebruiken:

In de *Calendar of the Cecil papers in Hatfield house, volume 2: 1572-1582* is een document te vinden uit maart 1579 waar de argumenten voor een huwelijk met Frans van Anjou uitgebreid beschreven worden. Het wordt aangenomen dat het memorandum in het handschrift is van Sir Edward Stafford, die namens Elizabeth naar Frankrijk gezonden werd voor onderhandelingen over een huwelijk met Anjou. Stafford was duidelijk een groot voorstander van het huwelijk.¹¹ Een ander

¹⁰ Doran, *Monarchy and matrimony*, 1.

¹¹ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, R.A. Roberts, e.a. (red.), deel 2 (London, 1883-1976) maart 1579, Online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=109891>].

document uit januari 1580 uit dezelfde serie geeft de ideeën van Sir Thomas Cecil weer in een brief naar Elizabeth. Ditmaal gaat het vooral over de gevaren die voort zouden komen uit de verbreking van de huwelijksonderhandelingen met de Fransen.¹² Sir Thomas Cecil was de oudste zoon van de vertrouweling en adviseur van Elizabeth, Sir William Cecil (Lord Burghley, later 1^e Baron Burghley). Lord Burghley's notulen van een bespreking van de Privy Council over de voor- en nadelen van het huwelijk uit oktober 1579 zal ook besproken worden.¹³ Lord Burghley werd samen met Thomas Radclyffe (3^e graaf van Sussex) gezien als de grote voorstanders van het Anjou-huwelijk in de Privy Council. De grote tegenstanders in de raad waren Robert Dudley (Graaf van Leicester) en Sir Francis Walsingham.¹⁴

De argumenten van de tegenstanders van het huwelijk die in dit onderzoek besproken worden komen uit de protestpublicatie van John Stubbs, *The Discovery of a Gaping Gulf whereinto England is like to be swallowed by an other French marriage, if the Lord forbid not the banes, by letting her Maiestie see the sin and punishment thereof*, uit 1579.¹⁵ Stubbs was een jurist en politiek commentator met puriteinse inslag. Een paar maanden later schreef Sir Philip Sidney een meer subtiele brief, *A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur*¹⁶, aan de koningin waarin hij haar wijst op de gevaren van haar voorgenomen huwelijk. Sir Philip Sidney was een bekend dichter en diplomaat en neef van Leicester.

¹² *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, R.A. Roberts, e.a. (red.), deel 2 (London, 1883-1976) januari 1580, online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=109901>].

¹³ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, R.A. Roberts, e.a. (red.), deel 2 (London, 1883-1976) oktober 1579, online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=109898>].

¹⁴ C. Read, *Lord Burghley and Queen Elizabeth* (Londen, 1960) 206.

¹⁵ J. Stubbs, *Gaping gulf. With letters and other relevant documents*, red. Lloyd E. Berry (Charlottesville, 1968).

¹⁶ Sir Philip Sidney, 'A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur', in: K. Duncan-Jones en J. van Dorsten (red.), *Miscellaneous prose of Sir Philip Sidney* (Oxford, 1973), 33-57.

De kennismaking met Frans van Anjou

Frans, Hertog van Anjou was lang niet de eerste mogelijke huwelijkskandidaat voor Elizabeth. Hij was ook niet de eerste buitenlandse kandidaat, onder andere Filips II van Spanje, Erik van Zweden en Aartshertog Karel van Oostenrijk waren eerder geïnteresseerd in een huwelijk met Elizabeth. Stuk voor stuk werden deze kandidaten afgewezen door de koningin, of zij stelde zulke hoge eisen in besprekingen over een huwelijkscontract dat een huwelijk er nooit van gekomen was. Zoals in de inleiding al te lezen was, werden de huwelijksonderhandelingen met Frans van Anjou in tegenstelling tot eerdere huwelijksbesprekingen zeer serieus genomen. Tegenwoordig wordt aangenomen dat Elizabeth deze keer echt van plan was de verbintenis aan te gaan. Er waren ook andere verschillen met eerdere aanbidders, Anjou was de eerste buitenlandse prins die naar haar hand dong die zij in levende lijve ontmoette. Om de volgende hoofdstukken beter te kunnen plaatsen is het van belang om te bespreken hoe de onderhandelingen met de Fransen begonnen en om de gebeurtenissen die daarop volgden te beschrijven.

Een Franse echtgenoot voor Elizabeth lag lange tijd niet voor de hand. De Franse prinsen, de zonen van Hendrik II van Frankrijk en Catherina de Medici, waren allemaal wat jong om in het begin van Elizabeth's regeerperiode huwelijkskandidaten te zijn. Een andere factor was het feit dat de oudste Valois prins, Frans (na de dood van Hendrik II, Frans II van Frankrijk) getrouwd was met Elizabeth's grote rivale Maria Stuart. De Schotse koningin had claims op de Engelse kroon, een huwelijk tussen een broer van Frans en Elizabeth zou een lastige belangenverstrengeling kunnen veroorzaken. Bovendien waren de Engelsen politiek meer gericht op de Habsburgers, een goede band met hen werd belangrijker geacht. In 1565 werd Karel IX kort als een optie voor een mogelijke Franse echtgenoot gezien. Elizabeth zou het echter niet echt overwogen hebben, ze zou opgemerkt hebben dat het er uit zou zien alsof ze zijn moeder was als ze naar het altaar met hem zou lopen.¹⁷

Frankrijk was na de dood van Hendrik II in een problematische situatie terecht gekomen. Hendrik stierf onverwacht in 1559 na een ongeluk tijdens een steekspel. Zijn nog jonge zoon Frans werd de nieuwe koning van Frankrijk en rivaliserende facties begonnen een strijd aan het hof om de nieuwe koning te beïnvloeden. In eerste instantie had de ultrakatholieke Guise familie de macht aan het Franse hof in handen. Hendrik II had tijdens zijn regering hardhandig opgetreden tegen het opkomende protestantisme in Frankrijk, de Guises continueerden dit beleid ten aanzien van de

¹⁷ Doran, *Monarchy and matrimony*, 99.

hugenoten. De hugenoten kregen echter steun van de Bourbons, van het koningshuis van Navarra en grote vijanden van de Guises. De strijd aan het hof om de eigenlijke macht zorgde decennia lang voor crisis in Frankrijk. Vanaf 1562 stortte Frankrijk zich in een reeks burgeroorlogen waar geen einde aan leek te komen. Het ging niet alleen om religie, maar ook over de politieke macht in Frankrijk, niet alleen de protestanten waren tegen de Guises ook degenen die jaloers waren op de positie van de Guises mengden zich in het conflict.¹⁸

In 1568 werd het plan van een huwelijk tussen Hendrik en Elizabeth bedacht door hugenotenleiders en Frans, hertog van Montmorency en zijn broers. Zo zou de jonge Hendrik aan de invloed van de ultrakatholieke Guise familie onttrokken kunnen worden. Dit vond Catherina de Medici een goed idee, zij wilde haar favoriete zoon ook uit de invloedssfeer van de Guises halen. Zij had na de dood van Hendrik II met lede ogen moeten aanzien hoe haar zoons speelballen werden in de handen van de Guises en Bourbons. Zij probeerde de macht in handen te houden en was erg actief om een van haar zonen met Elizabeth te laten huwen. 'Both as queen and mother, she had every reason to want to end the politica land religious division in France. While she was not always successful, often because of her own blunders, she spent the rest of her life trying.'¹⁹ Ook Karel IX zag zijn broer graag naar Engeland verdwijnen. Elizabeth leek de zaak serieus te nemen en over de huwelijksvoorwaarden werd druk onderhandeld. In 1571 bleek Hendrik, vanwege religieuze overwegingen, niet overtuigd te kunnen worden om met de veel oudere, protestantse koningin te huwen. Catherina had haar jongste zoon al klaar staan als vervanger: Frans van Alençon.²⁰

Het huwelijk met Hendrik was van de baan, gehoopt werd nu op een Engels-Franse alliantie zonder huwelijk, die in 1572 gestalte kreeg met het verdrag van Blois. Beide staten beloofden elkaar te helpen als ze aangevallen werden en nooit een vijand van de ander te hulp te schieten. Het leek er een aantal jaar op dat de plannen voor een huwelijk tussen Elizabeth en een van de Franse prinses in de ijskast zou blijven staan. Elizabeth was beledigd door de afwijzing van Hendrik en liet het voorstel voor een huwelijk met Alençon even voor wat het was. Ondanks dat de Engelse gezant Sir Thomas Smith de nieuwe huwelijkskandidaat wel zag zitten: 'If marriage do like, Alençon is as rich in lands and moveables as Anjou. The King, Queen Mother, Huguenots, and Papists wish him to them and he very willing. The other is against it. Alençon is not so tall or fair as his brother, but that is as is

¹⁸ M. P. Holt, *The Duke of Anjou and the Politique Struggle during the Wars of Religion* (Cambridge, 1986) 5-6.

¹⁹ Holt, *The Duke of Anjou*, 7.

²⁰ *Ibidem*, 18.

fantasied. Then he is not so obstinate, papistical, and restive like a mule as his brother is.²¹ Het feit dat hij ruim 20 jaar jonger was en de geruchten over zijn uiterlijk zorgden ervoor dat Elizabeth niet enthousiast was. Het was haar ter ore gekomen dat Anjou zijn gezicht ernstig was aangetast door de pokken en dat hij dus niet erg aantrekkelijk was.²² Bovendien bekoelde de relatie tussen Engeland en Frankrijk enigszins na de moordpartijen op hugenoten tijdens de Bartholomeusnacht in augustus 1572.²³

Frans kon het niet goed vinden met zijn oudere broers en was een onvoorspelbare persoonlijkheid aan het Franse hof. Toen Hendrik van Anjou gekozen werd tot koning van Polen in 1573 en naar het oosten vertrok, hoopte Frans op een hogere waardering en om zijn plek in te nemen als Luitenant-generaal, de hoogste positie in het leger. Dit gebeurde niet, waardoor hij zijn faam en glorie elders ging zoeken. Hij had contact met Willem van Oranje en wilde naar de Nederlanden gaan met een leger om daar te vechten tegen de Spanjaarden.²⁴ Dit zorgde voor problemen met de Franse koning Karel IX. Frans kreeg een soort huisarrest en werd goed in de gaten gehouden door zijn contacten met hugenotenleiders. Ontsnappingsen, samenzweringen en opsluitingen volgden, Catherina de Medici, Karel IX en Hendrik III, koning van Frankrijk na de dood van Karel, hadden tussen de religieuze burgeroorlogen door hun handen vol aan de jonge prins. Frans had het hertogdom van Anjou gekregen na het edict van Beaulieu in 1576. Zijn broer Hendrik had deze titel gehad voordat hij koning van Polen werd, nu stond Frans dus bekend als Frans, Hertog van Anjou.²⁵

In 1577 had Anjou nieuwe plannen om zich te bemoeien met het conflict in de Nederlanden. Zijn broer de koning van Frankrijk werd hierdoor in verlegenheid gebracht, want hij wilde niet door Franse hulp aan de opstandelingen een oorlog met Spanje riskeren. De Engelsen waren ook argwanend tegenover Anjou en zijn leger in de zuidelijke Nederlanden. Waar zij zich vooral zorgen over maakten was de oorsprong van zijn bemoeienis daar, was het een persoonlijk project of kwam de opdracht van de koning? De tweede optie was geen goed nieuws voor Engeland, terug naar Spaanse overheersing zou niet positief zijn, maar de Fransen wilden ze daar ook niet hebben.²⁶

²¹ *Calendar of State papers, foreign series, of the reign of Elizabeth*, Joseph Stevenson (red.), deel 10 (London, 1863-1950) januari 1572, Online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=73136>].

²² MacCaffrey, *Queen Elizabeth and the making of policy*, 170-171.

²³ Holt, *The Duke of Anjou*, 21.

²⁴ Ibidem, 33-37.

²⁵ Ibidem, 67-68.

²⁶ W.T. MacCaffrey, 'The Anjou match and the making of Elizabethan foreign policy', *The English commonwealth 1547-1640: Essays on politics and society presented to Joel Hurstfield*, ed. Peter Clark e.a. (Leicester, 1979) 60-61.

Daarom werd er volgens MacCaffrey in de herfst van 1578 weer toenadering gezocht tot Anjou in de vorm van hernieuwde interesse in een huwelijk. Ondertussen probeerde Elizabeth de Staten-Generaal en Willem van Oranje te overtuigen niet met Anjou in zee te gaan.²⁷

In januari 1579 stuurde Anjou zijn gezant Jean de Simier naar Engeland om over een huwelijk te praten. Simier viel erg in de smaak bij Elizabeth, volgens Camden was hij dan ook: 'a most choyce Courtier, exquisitely skilled in love toyes, pleasant conceipts, and court-dalliances'.²⁸ Elizabeth noemde hem al snel haar 'aap' (singe) en er gingen geruchten de ronde dat de koningin wel erg gecharmeerd was van deze man.²⁹ Vooral Leicester was niet blij met Simier, het schijnt dat Simier zijn geheime huwelijk met de achterlicht van Elizabeth, Lettice Knollys, in de openbaarheid bracht. Leicester raakte daardoor voor een tijd sterk uit de gratie bij Elizabeth. Onduidelijk is of zij zo boos was omdat zij zelf ooit met hem had willen trouwen of door de geheimhouding van zijn huwelijk. Camden beweerde dat Leicester vervolgens wraak op de Fransman wilde nemen en iemand inhuurde om hem neer te schieten tijdens een boottochtje met Elizabeth, overigens zonder resultaat.³⁰ Wat betreft het huwelijk bleef Elizabeth volhouden dat ze eerst Anjou wilde ontmoeten voordat zij zou kunnen instemmen met een echtverbintenis. Na vele beloftes en verwachtingen arriveerde hij uiteindelijk in augustus 1579 in Londen. Anjou kwam om tegenstand vanuit het volk te voorkomen, incognito op bezoek bij Elizabeth. Dit was een succes te noemen, Elizabeth was onder de indruk van hem. Na hun ontmoeting had zij ook voor hem een bijnaam, ze noemde hem haar kikker. Zijn 'geheime' aanwezigheid als Seigneur du Pont de Sé scheen alleen niet zo geheim geweest te zijn, volgens de Spaanse ambassadeur Mendoza was men hiervan eigenlijk wel op de hoogte in Engeland en de gemoederen liepen hoog op. Er was grote tegenstand vanuit de publieke opinie, 'The people in general seem to threaten revolution over it.'³¹

In september verscheen *The Gaping Gulf* van John Stubbs en vlak daarna ook de brief van Philip Sidney aan Elizabeth. Waar Sidney subtiel Elizabeth wees op de gevaren van het huwelijk, was Stubbs weinig tactvol. Elizabeth was furieus en Stubbs verloor uiteindelijk zijn rechterhand als straf. Camden was erbij toen het vonnis voltrokken werd. 'I remember (being present thereat) that when Stubbs, having his right hand cutt off, put off his hatt with his left, and sayd with a loud voyce, *God*

²⁷ Holt, *The Duke of Anjou*, 108.

²⁸ William Camden, *Annales Rerum Gestarum Angliae et Hiberniae Regnante Elizabetha (1615 and 1625) with the annotations of Sir Francis Bacon*, hypertext editie door Dana F. Sutton (2000, revisie 2001), geen paginering, jaar 1578

²⁹ Read, *Lord Burghley and Queen Elizabeth*, 207.

³⁰ Camden, *Annales Rerum*, 1579.

³¹ *Calendar of State Papers, Spain (Simancas)*, M. A. S. Hume (red.), deel 2 (Londen, 1892-1899) augustus 1579, Online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=87060>].

save the Queene, the multitude standing about was altogether silent, either out of horror of this new and unwonted punishment, or else out of pitty towards the man being of most honest and unblameable report, or else out of hatred of the marriage, which most men presaged would be the overthrow of Religion.³² Uit angst voor bestraffing waren er ook meer cryptische protesten. Kikkers en padden, een verwijzing naar Elizabeth's koosnaam voor Anjou, werden veelvuldig gebruikt in allerlei teksten in protest tegen het huwelijk. Bijvoorbeeld het liedje *The moste strange wedding of the Frogge and the Mouse* en het gedicht *The battle of the Frogs and Mice*. De kikker staat uiteraard voor Anjou en de muis voor Elizabeth. Het laatste genoemde gedicht gaat over een kikker die een muis verdrinkt die hij zogenaamd zou helpen en daardoor ontstond er een oorlog tussen de kikkers en de muizen. Dit zou verwijzen naar een oorlog tussen katholieken en protestanten.³³

Er volgden serieuze debatten in de Privy Council, waar twee kampen tegenover elkaar stonden. Leicester en Walsingham als tegenstanders aan de ene kant en Burghley en Sussex als voorstanders van een huwelijk aan de andere. In het najaar van 1579 vroeg Elizabeth om advies over het sluiten van het huwelijk. Na lange beraadslagingen weigerde de raad een oordeel te geven, Elizabeth moest het in deze persoonlijke kwestie zelf weten. Elizabeth was met dit antwoord teleurgesteld en liet uiteindelijk weten dat ze door wilde gaan met het huwelijk. Er werden voorwaarden opgesteld en Simier vertrok naar Frankrijk. Elizabeth had echter wel een afspraak gemaakt dat zij twee maanden zou krijgen om te proberen om de goedkeuring van haar onderdanen te krijgen.³⁴ De twee maanden verliepen en er was nog steeds geen definitieve overeenkomst.³⁵

Een echt eind kwam er niet aan de huwelijksonderhandelingen met Frans van Anjou, tot zijn dood in 1584 was het onderwerp nooit helemaal afgesloten. Elizabeth leek wel besloten te hebben om niet met het huwelijk door te gaan. Het zij om de grote tegenstand van haar volk, de tegenstand vanuit de Privy Council of door haar eigen afwegingen van de situatie of een combinatie van al deze factoren. Anjou maakt nog één keer acte de présence aan het Engelse hof. In oktober 1581 had hij fondsen nodig voor een nieuwe campagne in de Nederlanden. Op 22 november vond er een rare scene plaats met Elizabeth die Anjou een ring gaf en hem publiekelijk kuste en verkondigde toch met hem te trouwen. De volgende dag nam ze dit allemaal terug en was Anjou weer terug bij af.³⁶ Het duurde nog tot februari 1582 voordat ze er in slaagde Frans weer naar huis te sturen. Na een

³² Camden, *Annales Rerum*, 1581.

³³ Doran, *Monarchy and matrimony*, 168-169.

³⁴ Read, *Lord Burghley and Queen Elizabeth*, 217-221.

³⁵ Doran, *Monarchy and matrimony*, 175.

³⁶ *Ibidem*, 187-188.

voorschot op een lening vertrok hij en zou niet meer terugkeren.³⁷ In 1584 stierf hij op zeer jonge leeftijd aan tuberculose.

Tegenwoordig is Frans van Anjou niet echt een bekende persoonlijkheid uit de geschiedenis. Zowel Holt als MacCaffrey haalt een passage aan uit 1576 van Sir Thomas Wilson. MacCaffrey: 'In 1576 Sir Thomas Wilson rather grandiloquently wrote that the whole fate of christendom depended on three men – Don John of Austria, the Prince of Orange, and the Duke of Anjou. The first of these was to die two years later, young disappointed, and frustrated; the second was to win a prominent niche in the pantheon of European national heroes. The third was to die unlamented, having failed at everything he set his hand to, and having won an unenviable reputation for faithless double-dealing and for almost unrivalled political fecklessness.'³⁸ Holt die een geheel boek aan de Franse prins wijdde wijst er echter op dat, zoals Sir Thomas Wilson's voorspelling al weergaf, in zijn eigen tijd dit beeld wel anders was. Hij was de volgende koning van Frankrijk en er was zelfs een periode waarin gedacht werd dat hij wellicht koning van Frankrijk, Engeland en de Nederlanden zou worden. Hij maakte de verwachtingen niet waar en werd daardoor een vaak vergeten personage.³⁹

³⁷ Read, *Mr Secretary Walsingham*, 2e deel, 97-99.

³⁸ MacCaffrey, *Queen Elizabeth and the making of policy*, 243.

³⁹ Holt, *The Duke of Anjou*, 1-2.

Aspecten met betrekking tot de successie

Al vanaf het begin van Elizabeth's regering werd zij verzocht te trouwen door het Hogerhuis, Lagerhuis en parlement. De belangrijkste reden voor een huwelijk was niet het verkrijgen van een echtgenoot, maar het krijgen van kinderen en in het bijzonder een zoon. Elizabeth was de laatste Tudor en een zoon van Elizabeth zou de opvolgingskwestie een stuk gemakkelijker maken. Engeland had al genoeg ervaring met rivaliserende troonpretendenten na de dood van Hendrik VIII en Eduard VI. Voordat Elizabeth's halfzus Maria Tudor koningin werd, was Lady Jane Grey negen dagen koningin zij werd afgezet ten gunste van Maria en verloor haar hoofd.⁴⁰ Elizabeth's eigen claim op de troon was ook niet heel sterk, zij was lange tijd als een bastaard gezien doordat het huwelijk tussen Hendrik VIII en haar moeder Anna Boleyn als ongeldig werd verklaard. Anna Boleyn was onthoofd wegens incest en overspel. Elizabeth werd buitenechtelijk verklaard na Hendriks derde huwelijk met Jane Seymour, wat ook al met haar halfzus Maria was gebeurd na het huwelijk tussen Hendrik en Anna Boleyn.⁴¹

Door de Katholieke kerk was de ontbinding van het huwelijk met Hendrik's eerste vrouw, Katherina van Aragon nooit erkend en vooral daar werd Elizabeth dus als illegitiem gezien. Afgezien van Elizabeth's eigen legitimiteit als koningin was daar de kwestie van haar opvolger, de Schotse koningin Maria Stuart. Zij was de volgende in lijn om haar nicht Elizabeth op te volgen als koningin van Engeland. Maria was echter katholiek en na het regeren van 'Bloody Mary' zaten de protestantse Engelsen niet op nog een katholieke koningin te wachten. Bovendien erkende Maria om bovenstaande redenen Elizabeth ook niet als de rechtmatige monarch. Zij was betrokken in (mislukte) samenzweringen om Elizabeth ten val te brengen. Als Elizabeth een kind zou krijgen en dus Maria niet meer de eerste in lijn was zou dit voor meer stabiliteit in Engeland zorgen. De angst om terug te gaan naar katholieke overname zoals onder Maria I zou verdwijnen. De successie was dus al sinds het begin van Elizabeth's regeren een belangrijk aspect in het verlangen van de Engelsen dat Elizabeth zou trouwen.

Sir Edward Stafford ging in maart 1579 er nog van uit dat als Elizabeth zou trouwen dat er een kind geboren zou worden uit het aanstaande huwelijk. Het kind zou voor veiligheid zorgen voor de koningin tijdens haar leven en zekerheid brengen voor het land. De lijn van Hendrik VIII zou voortgezet worden zonder bloedvergieten. De situatie op dat moment was dat er grote

⁴⁰ S. Bassnett, *Elizabeth I – A feminist Perspective* (Oxford, 1988) 27.

⁴¹ Bassnett, *Elizabeth I*, 19.

onduidelijkheid over de opvolging bestond, omdat Elizabeth weigerde een opvolger te benoemen. Maria Stuart, de rechtmatige troonpretendent was gevaarlijk voor Elizabeth. Niet alleen vanwege de pogingen om haar van de troon te stoten, maar ook omdat haar trouwe onderdanen haar zouden verwijten dat ze dit probleem niet had willen oplossen. Een onbesliste successie zou voor grote ongeregelheden in Engeland zorgen tijdens haar leven en na haar dood. Het gevaar van een zwangerschap wat betreft het overlijden in het kraambed nam hij niet heel hoog op, ondanks dat hij wel accepteerde dat Elizabeth leeftijd misschien een groter risico met zich meebracht. Hij merkte desalniettemin terecht op dat als elke vrouw deze zorgen zou hebben en daarom zou besluiten om het krijgen van kinderen te voorkomen dat er helemaal geen kinderen ter wereld zouden komen. Bovendien kende hij voorbeelden van hele jonge vrouwen die overleden in het kraambed en wat oudere vrouwen die gezond en wel een kind gekregen hadden. Elizabeth was gezond en de rest was aan God: 'Besydes yt is fyrmely to be hoped for that God beyng the Auter of her Majestie's marryage, by puttyng of it into her harte for so good a purpose, wyll also preserve and prosper her in all thynghs that dependethe thereupon.'⁴²

Het krijgen van een kind om Elizabeth op te volgen zou de oplossing zijn voor het afwenden van het gevaar van Maria Stuart op de troon of een burgeroorlog om te beslissen wie er wel recht op de troon had na Elizabeth's dood. Een kind van Elizabeth en Frans van Anjou zou echter andere problemen veroorzaken. Stafford noemde dit vraagstuk in zijn lijst met tegenargumenten. Een kind van Elizabeth en Anjou zou niet alleen Engels zijn, maar ook een Franse prins en in de lijn om ook koning te worden van Frankrijk. Dit zou de koninkrijken van Engeland en Frankrijk iets te dicht tot elkaar brengen. De angst was dat Engeland in die situatie niets meer zou worden dan een vazalstaat van Frankrijk met een afwezige monarch. Hendrik III van Frankrijk was nog jong en Stafford geloofde dat Hendrik zelf nog kinderen zou krijgen waardoor Anjou niet meer de directe erfgenaam van de Franse kroon was. Hij vond het argument uitgaan van een heleboel aannames, Hendrik zou doodgaan zonder nageslacht, Elizabeth en Frans kregen maar één kind, het kind zou hen beiden moeten overleven, zelf geen kinderen krijgen en zo beide koninkrijken erven. Het was niet iets waar hij zich nu druk over maakte. 'So as this perrell ether wyll not come at all, or yf it do it shalbe after the Queen's Majestie's deathe, & when it comethe it bredethe no grete matter for the tyme & is not lyke to continewe longe.'⁴³

Aan de ene kant kon het krijgen van een kind als iets positiefs gezien worden vanwege de oplossing van het successieprobleem, althans dit zagen de voorstanders als een positief punt.

⁴² *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, maart 1579.

⁴³ *Ibidem*.

Tegenstanders zoals Stubbs zagen dit helemaal niet als positief. Het argument dat een zwangerschap gevaarlijk zou zijn voor Elizabeth en dat zij zou kunnen overlijden in het kraambed werd gebruikt. Eigenlijk was het overleven van het kraambed en kinderen krijgen van een Fransman ook niet gewenst bij Stubbs. Een dochter zou beïnvloed worden door haar katholieke vader en een zoon zou de kroon van Frankrijk erven en Engeland tot niets meer dan een vazalstaat van Frankrijk maken.⁴⁴ Huwelijken tussen Fransen en Engelsen waren volgens hem nooit echt succesvol geweest. Hij haalde vele voorbeelden uit de Engelse geschiedenis aan, waar Engelsen getrouwd waren met Fransen en dat liep voor beide landen uit op onheil. ‘...and we are not so wise in marriage of our commonweal, for what house is more anciently enemy to Her Majesty’s royal ancestors and this land than that of Valois? What king more out of league or long truce with this state than he of France, as he who cannot be content only to usurp a kingdom from us, but is impatient that our prince should so much as bear the true title hereof?’⁴⁵ Enige vorm van verbintenis tussen de twee aartsvijanden was voor Stubbs dus ongewenst; het verleden had het al uitgewezen, het leidde alleen maar tot verlies en bloedvergieten.

Burghley noemt de oplossing van het successieprobleem ook als een belangrijk argument in zijn memo over de voor- en nadelen van het huwelijk. Het gaat dan niet alleen specifiek over een huwelijk met Anjou, maar een huwelijk in het algemeen en het niet zorgen voor een kind en troonopvolger door Elizabeth. Haar onderdanen zouden het gevoel krijgen dat zij hen in de steek liet en haar niet meer trouw zijn. Na haar dood zou zij Engeland in groot gevaar brengen met het gebrek aan een erfgenaam. Bovendien zou het tijdens Elizabeth’s leven ook voor haar grote gevaren brengen. Haar vijanden en tegenstanders in binnen- en buitenland zouden blijven proberen haar ten val te brengen met alle gevolgen van dien. De gevaren van het krijgen van een kind en dan ook nog een kind dat Frankrijk en Engeland met elkaar zou verbinden werden wel door Burghley erkent. Het lijkt er alleen op dat hij deze gevaren minder groot achtte dan het alternatief: helemaal geen oplossing voor het de successiekwestie. Hoewel er wel wat tegenstrijdigheden in de argumentatie zitten, dus welk gevaar hij het grootst vond is niet duidelijk. Zo noemde hij de mogelijkheid om onder Frans gezag te komen: ‘The greatest mischief that can come to the perpetual diminution of the glory of this kingdom, is the possibility that, in the issue male of him, being French King, the Crown of England shall be spoiled of the comfort of a King, and shall be subject to a Vice-Roy.’ En even later was dit toch te prefereren: ‘And though it may be alleged that the marriage with Monsieur may, in

⁴⁴ J. Stubbs, *Gaping gulf. With letters and other relevant documents*, red. Lloyd E. Berry (Charlottesville, 1968) 51-53.

⁴⁵ J. Stubbs, *Gaping gulf*, 39-40.

process of time, bring the realm to the like peril, yet the fear thereof, being conditional and not certain, is to be preferred to a matter absolute and without condition.'⁴⁶

Philip Sidney probeerde Elizabeth te overtuigen dat zij nooit de trouw en het respect van haar onderdanen zou kwijtraken als ze niet zou trouwen. Hier was Burghley, zoals hierboven al genoemd is, wel bang voor. 'Virtue and justice are the only bands of people's love. And as for that point, many princes have lost their crowns, whose own children were manifest successors; and some that had their own children used as instruments of their ruin. Not that I deny the bliss of children, but only mean to show religion and equity to be of themselves sufficient stays.'⁴⁷ Zijn argumentatie bestaat vooral uit het prijzen van Elizabeth en al haar deugden en hoe geliefd zij wel niet is. Over een oplossing voor de troonopvolging had hij niets te vertellen. Wellicht waren de vele complimenten aan het adres van de koningin de reden dat hij niet zo erg bij haar uit de gratie viel.

Het mogelijke huwelijk van Elizabeth met Frans van Anjou leek de kwestie van de successie niet beter te kunnen maken. Zowel de voor- als tegenstanders claimden dat de consequenties voor de toekomst van de Engelse staat en kerk dramatisch zouden zijn, zowel als ze wel zou trouwen en half-frans nageslacht zou krijgen of als ze niet zou trouwen en haar opvolger nog onbekend zou blijven. In het laatste geval zou zij zelf ook gevaar kunnen lopen door tegenstanders die haar regering vroegtijdig wilde beëindigen, maar aan de andere kant zou een zwangerschap op haar leeftijd ook gevaarlijk kunnen zijn voor haar en een ongeborn kind. De situatie op dat moment was dat Maria van Schotland de eerste in lijn zou zijn voor de troon, dat wilde men voorkomen, maar was een huwelijk met een Fransman een oplossing? Misschien waren ze dan wel af van Maria, maar was een dergelijke verbintenis met Frankrijk niet veel erger? Het was dus eigenlijk kiezen tussen twee kwaden voor Elizabeth, wat betreft het aspect van de successie zou trouwen of niet trouwen weinig verschil maken.

⁴⁶ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, oktober 1579.

⁴⁷ Sir Philip Sidney, 'A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur', 54.

Strategische overwegingen (Internationale Politiek)

Een belangrijk aspect voor de voorstanders van een Frans-Engelse huwelijksverbintenis was gericht op strategische overwegingen. De successie, wat vanaf haar aantreden als koningin de belangrijkste reden was voor een huwelijk, leek in deze tijd minder van belang. Elizabeth was al oud een zwangerschap riskant en bovendien zou een eventueel Frans-Engelse prins voor problemen zorgen door zowel de toekomstige koning van Frankrijk als van Engeland te zijn. Hoewel de troonopvolging natuurlijk een nog groot probleem bleef, Elizabeth had geen opvolger om de lijn van de Tudors voort te zetten, leek een huwelijk ook belangrijk te zijn voor Engeland's positie in op het internationale politieke toneel. Het is lastig om religieuze en strategische overwegingen in deze situatie te onderscheiden. Op welke manier zou een huwelijk met Anjou invloed kunnen uitoefenen op Engeland's positie in de buitenlandse politiek? De gevaren voor Engeland vanuit het buitenland hadden grotendeels te maken met religie. In dit hoofdstuk zal dus gekeken worden naar gevaren uit het buitenland, hoewel duidelijk zal worden dat deze ook met religie te maken hebben. Het volgende hoofdstuk over religieuze aspecten zal meer gericht zijn op de binnenlandse kwesties.

De situatie in Europa stond op scherp, Spanje had haar handen vol aan de opstand in de Nederlanden. In Frankrijk bleven de conflicten tussen de hugenoten en de katholieken voortduren. De conflicten draaiden voornamelijk om religie, protestanten tegen katholieken. Vóór deze tijd waren de oorzaken van conflicten meer van dynastiek of economisch. Deze religieuze conflicten leken van serieuze aard, zoals MacCaffrey schreef, 'Survival instead of mere trophies were at stake'.⁴⁸ Engeland behoorde natuurlijk tot de protestantse kant, maar wat betekende dat voor de verhoudingen met de andere landen? En in het bijzonder de verhoudingen met de grootmachten Spanje en Frankrijk? Frankrijk was door interne conflicten verzwakt en het leek erop dat de macht van Spanje nog groter zou worden door annexatie van Portugal door Filips II. De koning van Portugal zou niet lang meer te leven hebben en hij had geen opvolger, Filips had via zijn moeder een claim op de Portugese troon.⁴⁹ Door de steeds groter wordende macht en dreiging vanuit Spanje ging Engeland zich steeds meer richten op Frankrijk in plaats van de traditionele bondgenoten de Habsburgers. Dit was een vrij grote verandering, zoals Wernham opmerkt: 'Strange indeed it was. After all, for close on five hundred years before Elizabeth I came to the throne, true Englishmen had been constantly wishing ill success to kings of France. Through most of the eighteenth century and

⁴⁸ MacCaffrey, *Queen Elizabeth and the making of policy*, 157-158.

⁴⁹ Doran, *Monarchy and matrimony*, 155.

much of the nineteenth, they would be doing so again.⁵⁰ Een huwelijk met Anjou zou Engeland definitief een bondgenoot van Frankrijk maken.

De opstand in de Nederlanden en de Spaanse reactie daarop was een lastige kwestie voor Elizabeth. De bemoeienissen van de Fransen daar in de persoon van Anjou waren ook niet gewenst voor Engeland. Uiteindelijk wilde Elizabeth geen overheersing van de Spanjaarden of de Fransen zo dicht bij Engeland, maar zelf openlijk interveniëren wilde ze ondanks de druk vanuit de puriteinse hoek ook niet. Dit om oorlog met de Spanjaarden te voorkomen en zelf geen financiële verplichtingen aan te gaan. 'How far were they likely to press their ideological commitments beyond the predictable limits of their ordinary secular interests'⁵¹ Het liefst zag zij de situatie daar terug gaan naar zoals die was ten tijde van Karel V; de provinciën nog steeds onder Spaans gezag, maar met een zekere mate van autonomie en in ieder geval religieuze tolerantie.⁵²

Sir Edward Stafford leek een bondgenootschap met Frankrijk te zien als de enige oplossing voor een groot gevaar. Anjou zou door een afwijzing zich nu echt tegen protestanten richten en zijn zoektocht naar faam en glorie bij Katholieken voortzetten bijvoorbeeld door een huwelijk met een Spaanse prinses. 'For that porposeit is lyke he wyll join himself in marryage with the King of Spayne wherby he shall have his assystance & the assystance of all the catholycks in Fraunce, and specyally of suche as be affected to the King of Spayne, who at this present be his grettest enyraes & moste malycylously bent ageynst her Majestic.'⁵³ Zijn 'perrells that maye growe yf her Majestie do not marrye' komen ook neer op de grote angst dat als Elizabeth niet met Anjou zou trouwen, Frankrijk zich zou alliiëren met Spanje door een huwelijk tussen Anjou en een Spaanse prinses. Ook de paus en de keizer zouden zich kunnen mengen in deze Katholieke alliantie, die ervoor zou zorgen dat alle protestanten in Frankrijk en de Nederlanden weggevaagd zouden worden. Deze macht zou ook in Engeland opstanden tegen de Engelse kerk en Elizabeth veroorzaken. Elizabeth moest dus met Anjou trouwen om dit doem scenario van een Katholieke alliantie te voorkomen, met andere woorden: ze had in de ogen van Stafford eigenlijk helemaal geen keus, zonder de bescherming van Frankrijk zou het niet goed met Engeland aflopen.⁵⁴

Burghley verwachtte niet alleen problemen in Engeland door Frankrijk, Spanje en de paus, maar ook in Ierland en Schotland. Vooral Schotland werd als een zwakke plek voor Engeland gezien

⁵⁰ R.B. Wernham, *The Making of Elizabethan Foreign Policy 1558-1603* (Los Angeles, 1980) 1.

⁵¹ MacCaffrey, *Queen Elizabeth and the making of policy*, 160-161.

⁵² Wernham, *The Making of Elizabethan Foreign Policy*, 4.

⁵³ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, maart 1579.

⁵⁴ *Ibidem*.

door het enige land te zijn met een grens met Engeland. Zonder huwelijk moest Engeland zich vooral sterk maken om de buitenlandse bedreigingen tegen te kunnen gaan. Daarnaast was het belangrijk om Frankrijk en Spanje bezig te houden met hun eigen problemen om zo te voorkomen dat ze troepen naar Engeland zouden kunnen sturen. Elizabeth zou voor haar eigen verdediging zoveel mogelijk de protestantse zaak moeten helpen in Frankrijk en de Nederlanden met troepen en geld. Ook een verbond met de koning van Navarra en de hugenoten en opstandelingen zou aan te raden zijn. Geen huwelijk met Anjou betekende dus dat Engeland zich moest wapenen tegen een grote Katholieke dreiging. Ook de Schotten kon ze beter te vriend houden en zorgen dat Frankrijk en andere landen daar geen invloed kregen. De zoon van Maria Stuart en de koning van Schotland, Jacobus I was nog jong en beïnvloedbaar dus dat moest niet zo moeilijk zijn. Naast het voorkomen van het gevaar van een samenwerking van Spanje en Frankrijk tegen Engeland kon Burghley ook voordelen bedenken die voort kwamen uit een huwelijk met de Franse prins. Een huwelijk met een buitenlandse prins zou betekenen dat Engeland kon rekenen op de steun en macht van die buitenlandse prins. De Franse koning zou zodra Elizabeth zijn schoonzus was haar toch te vriend willen houden.⁵⁵

Uit de brief van Sidney komt naar voren dat hij niet de grote gevaren zag voor Engeland die de voorstanders van het huwelijk wel zagen. Als er al gevaren zouden zijn zou een huwelijk met Anjou niet het goede medicijn zijn om deze gevaren te trotseren. In zee gaan met de onbetrouwbare Franse prins zou veel meer gevaren met zich meebrengen. Elizabeth was sterk, ook al stond ze alleen, als beschermster van het ware geloof was ze machtig. Daarnaast had ze in het buitenland meer steun van geloofsgenoten die dezelfde doelen nastreefden wat betreft religie: ‘...who as long as they may kept from utter falling, your Majesty is sure enough from your mightiest enemies.’⁵⁶ Hij doelde waarschijnlijk op de opstandelingen in de Nederlanden en de strijd van de hugenoten in Frankrijk, Elizabeth zou er beter aan doen hen te steunen dan Anjou tot echtgenoot te nemen.

Sidney zag twee redenen voor bondgenootschappen sluiten: dezelfde doelen nastreven of uit angst.⁵⁷ Elizabeth en Anjou zouden nooit dezelfde wensen en verlangens kunnen hebben wat betreft de toekomst. Naast het verschil in religie zou hij altijd Frankrijk groot willen maken en zij zou natuurlijk Engelse glorie nastreven en juist helemaal niet Frankrijk’s macht willen vergroten. ‘... for as the geometricians say that parrallels, because they maintain diverse lines, can never join, so truly, who have in the beginning contrary principles, to bring forth one doctrine, must be some miracle’.⁵⁸

⁵⁵ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, oktober 1579.

⁵⁶ Sir Philip Sidney, ‘A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur’, 56.

⁵⁷ *Ibidem*, 51.

⁵⁸ *Ibidem*, 52.

Ook angst zou Elizabeth en Frans niet kunnen binden. Voor wie moest Anjou bang zijn? Voor zijn broer Hendrik was hij zeker niet bang, de Franse koning zou eerder bang voor hem en Hendrik van Navarra zijn als erfgenamen van de Franse troon. Voor de Spaanse koning hoefde hij persoonlijk ook niet bang te zijn, Filips kon alleen een oorlog beginnen met Frankrijk als koninkrijk en dat was volgens Sidney zeer onwaarschijnlijk. Politieke redenen voor deze verbintenis zag Sidney dus niet.⁵⁹

Thomas Cecil zag deze gevaren in januari 1580 weer wel. Hij waarschuwde Elizabeth ook voor een huwelijk tussen Anjou en een Spaanse prinses als zij hem zou afwijzen. Of als dat niet door zou gaan dan zouden de Fransen de Nederlanden overnemen. Ook hij vreesde een katholieke alliantie tegen Engeland gericht, met rebellie en opstanden in Ierland en Engeland. Om dit allemaal te voorkomen waren verregaande maatregelen nodig en dat zou heel kostbaar zijn. Het beste was om Anjou zijn leger in ieder geval te steunen in de Nederlanden, om te voorkomen dat hij zich tot de Spanjaarden zou wenden. Om Engeland te beschermen zou de defensie versterkt moeten worden, het leger, de vloot en fortificaties. Alle katholieken zouden uit belangrijke posities in de regering moeten en ingeruild voor betrouwbare protestanten. Cecil geloofde duidelijk werkelijk dat er een grote katholieke dreiging was en dat zonder de steun van Frankrijk Engeland in een netelige situatie zat.⁶⁰

Stubbs noemde naast zijn tirades over onbetrouwbaarheid van de Fransen ook nog een ander argument wat betreft de gevolgen die het huwelijk in de internationale betrekking van Europa kon hebben. Niet alleen haar onderdanen zouden niet blij zijn met een huwelijk met een katholieke prins, maar ook de protestantse bondgenoten van Engeland zouden een keuze voor Anjou niet begrijpen. 'A wise man without descending into these sensible particulars would in his understanding see the very general nature of suspicious friendship between neighbour kings, how like it is to the love between a jealous man and his wife in this one point: they be both of them fearful and jealous of their own states and cannot patiently endure that their ally should be anything great with another confine government, but straightway every countenance breeds a suspicion and every suspicion a restraint of intercourse and traffic or open war.'⁶¹ Het verbond met de Fransen zou Engeland volgens Stubbs vele vriendschappen met protestante staten kosten.

Een van de redenen waarom Elizabeth het nodig vond om Stubbs en de andere mannen die te maken hadden met The Gaping Gulf zo streng te straffen, was om de zeer beledigende dingen die

⁵⁹ Ibidem, 52-53.

⁶⁰ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, januari 1580.

⁶¹ J. Stubbs, *Gaping gulf. With letters and other relevant documents*, 65-66.

over Anjou gezegd werden.⁶² Stubbs haalde Anjou persoonlijk hard onderuit. Achteraf gezien lijkt Stubbs wel een beetje gelijk te hebben, met zijn argument dat Anjou dan wel een Franse prins was, maar zelf niet heel eervol was. Niemand van enkel belang steunde hem, zoals bij zijn acties in Vlaanderen. Wie nu over het leven van Frans leest kan ook niet anders concluderen dat het een grote opportunist was die zonder enige scrupule van kant zou wisselen als dat voordelig voor hemzelf was. Hoe hij zich zou gedragen als echtgenoot van Elizabeth was dan ook zeer onvoorspelbaar. Het sturen van Simier naar Elizabeth viel bij Stubbs ook niet in goede aarde. Simier was niet belangrijk genoeg voor zo'n belangrijke missie. 'Else had we had another manner of man, and not this, I wot not what, who hath no credit in France but as a minion of Monsieur's, and whatsoever place he presently hath, it is much increased even since he came hither to us and by the credit hereof, insomuch as I think scorn in her majesty's behalf, and the whole land takes it as an old French frump, that no worthier or nobler person is employed in so worthy and noble a message to our queen.'⁶³

Ondanks dat Philip Sidney zich wat tactischer uitliet over zijn bedenkingen bij het voorgenomen huwelijk van de koningin, noemde hij ook het dubieuze karakter van Anjou. Hij bleef constant maar problemen veroorzaken in Frankrijk met zijn broer de koning, had dan weer ineens interesse in een grote rol in de opstand van de Nederlanden. Geruchten gingen rond over zijn mogelijke verbintenis met een Spaanse infanta en maakte ook weer avances naar Elizabeth. '[These] are evident testimonies he is carried away with every wind of hope, taught to love greatness any way gotten, and having for the motioners and ministers of his mind only such young men as have shown they think evil contentment a sufficient ground of any rebellion...'.⁶⁴ Sidney betwijfelde ook of Anjou tevreden zou zijn als 'tweede' persoon zonder echte macht in Engeland, als hij al niet genoeg kon nemen met 'tweede' persoon in Frankrijk en troonopvolger. Het zou een groot offer voor Elizabeth zijn om met hem te trouwen en onaangenaam voor haar persoonlijk, het zou alleen een voordeel zijn als hij haar kinderen kon schenken, maar dat was niet alle nadelen en gevaren waard.⁶⁵

De voor- en tegenstanders van het huwelijk hadden een verschillende opvatting over wat het grootste gevaar voor Engeland was. Voorstanders van het huwelijk voelden een grote katholieke dreiging tegen Engeland. Vroeger of later zouden alle katholieke staten zich gezamenlijk tegen Engeland keren, vooral een samenwerking tussen Frankrijk en Spanje was een angstige gedachte. Om dit gevaar af te wenden was het noodzakelijk om te voorkomen dat Frankrijk zich Spanje zou richten

⁶² Ibidem, 148.

⁶³ Ibidem, 60.

⁶⁴ Sir Philip Sidney, 'A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur', 48.

⁶⁵ Ibidem, 49-50.

en een bondgenootschap bezegeld met een huwelijk was daar zeer geschikt voor. Tegenstanders zagen juist het grootste gevaar in het binnenhalen van een katholiek en Fransman. Engeland moest zich verbinden met de protestanten in Europa en actief de hugenoten en protestanten gaan steunen tegen de katholieke koningen van Spanje en Frankrijk. Een huwelijk met Anjou zou Engeland vervreemden van haar protestantse lotgenoten elders in Europa. Bovendien zagen zij Frans niet als een persoon met enige invloed op het politieke toneel. Wat hij in het verleden allemaal in Frankrijk had uitgespookt en zijn onvoorspelbare karakter maakt hem geen geschikte partner voor Elizabeth, hij was niet eervol genoeg voor de Engelse koningin.

Religieuze aspecten

Aan het begin van haar regering (1559) herintroduceerde Elizabeth het protestantisme, na de korte Katholieke tijd onder haar halfzus Maria I. De zogenaamde 'Elizabethan religious settlement' die volgde hield in dat de monarch weer het hoofd van de kerk van Engeland werd (Act of Supremacy) en de protestantse gebruiken en liturgie van de tijd van Eduard VI werden weer hersteld (Act of Uniformity). Dit was uiteraard minder goed nieuws voor de katholieken in Engeland, maar er waren nog machtige katholieke edelen, dezen bleven een bedreiging voor Elizabeth en de hernieuwde protestantse kerk.⁶⁶ Haar opstelling tegenover katholieken wordt vaak als tolerant gezien, vooral omdat zij zich ook niet echt kon vinden in de extreme protestantse idealen van de puriteinen. Toch plaatst Haigh een kanttekening bij die vermeende tolerantie: 'Men and women might differ from Elizabeth in religion, provided they did nothing about it and kept their opinions to themselves. It was not a policy to permit the survival of inoffensive Catholicism, but a policy to stifle the old religion so that it died in a generation.'⁶⁷

Elizabeth had dus nog te maken met ontevreden katholieken binnen het koninkrijk die een kans om Engeland terug om te vormen tot een katholieke staat niet onbenut zouden laten. De koningin vermoorden was een simpele oplossing, haar opvolger zou Maria Stuart zijn en daarmee zou het land terugkeren naar het katholicisme. Er waren tijdens haar regering dan ook een aantal samenzweringen ontdekt om haar van het leven te beroven, bijvoorbeeld de Ridolfi samenzwering in 1571. Bij deze samenzwering waren Maria Stuart, Engelse katholieken, Spanjaarden, de paus en een Florentijnse bankier, Roberto Ridolfi betrokken.⁶⁸ Een ander probleem was de Paus, Paus Pius V vaardigde in 1570 een pauselijke bul voor excommunicatie uit, *Regnans in Excelsis*. Dit onthief Elizabeth's onderdanen van de plicht om haar te gehoorzamen als monarch.⁶⁹ Verdere gevaren kwamen van de groeiende groepen katholieke immigranten vanuit het buitenland, vooral de komst van veel jezuiten baarden de protestanten zorgen. 'With the inflow of Catholic seminary-priests from 1574, and the arrival of the Jesuits in 1580, Catholic resistance was hardening; with a new supply of priests, the old religion was not going to die out – it would have to be murdered.'⁷⁰ In deze situatie was het huwelijk met een katholieke prins begrijpelijk controversieel.

⁶⁶ C. Haigh, *Elizabeth I* (Londen, 1998) 33-36.

⁶⁷ Haigh, *Elizabeth I*, 41-42.

⁶⁸ Doran, *Monarchy and matrimony*, 116-117.

⁶⁹ Ibidem, 112.

⁷⁰ Haigh, *Elizabeth I*, 43.

Door boven genoemde redenen is het voor te stellen dat religieuze redenen vooral een rol speelden bij de argumenten van tegenstanders van een huwelijk tussen Elizabeth en Frans van Anjou. Stafford zag een huwelijk met Anjou niet als een gevaar voor het einde van het protestantisme in Engeland en het teruggaan naar het katholieke geloof. Stafford verwierp deze angst door te wijzen op de huwelijksvereenkomst die gesloten zou worden, waar de regels over het katholieke geloof van Anjou helemaal vastgelegd zouden worden. Dit hield dus in dat hij privé zijn geloof mocht uiten en dat hij Elizabeth moest vergezellen en moest deelnemen aan diensten in de Engelse kerk. Daarnaast mocht hij zich niet bemoeien met de wetten die golden in het land, of die proberen te beïnvloeden. Een terugval naar het katholicisme zou dus alleen kunnen voorvallen als Elizabeth zelf zich zou bekeren tot het katholieke geloof. Dit zou volgens Stafford dan net zo goed zonder echtgenoot kunnen gebeuren en was dus hoogst onwaarschijnlijk. Het huwelijk tussen Elizabeth en Anjou zou juist positieve gevolgen hebben voor de problemen tussen katholieken en protestanten.⁷¹

De grote voordelen van een huwelijk met een katholieke die Stafford zag waren wel erg utopisch en niet erg realistisch. Het had als het ware een brug kunnen scheppen tussen katholieken en protestanten. De bedreiging van de Engelse katholieken zou weggenomen worden door een huwelijk met Anjou en het zou bescherming bieden tegen eventuele kwade bedoeling van de Fransen. De unie tussen Elizabeth en Anjou zou een unie zijn tussen twee geloven en hij scheen te denken dat dit alle problemen zou oplossen in Europa. 'The Queen's Majestie by this marryage shalbe a peace maker over all Crystendome; shall by her gretenes kepe a hand over Fraunce, the Lowe Contryes, Spayne. Scotland, and all her awne domynyens; shalbe honored and esteemed abroad for the avoydyng of bloodshed; shall be beloved of her awne pepell for so grete a care in provydyng for them; shall have a husband to defend her, a chyld to revenge her and therby avoyde contempte in her latter yeres; shall contynew the settelyng of the trewe relygyon, shalbe strongly frended abroad, shalbe in suerty and peace at home, shalbe more famouse then ever King was in Europe in 1,000 yeres paste, shall lyve happyly upon the erthe, and shalbe blessed in the syght of God.'⁷²

Een geheel andere visie had Stubbs hierover. *The Gaping gulf* draait voornamelijk om argumenten tegen het huwelijk die op religieuze leest geschoeid zijn. Frankrijk wordt voorgesteld als een soort Sodom en Gomorra van die tijd. Een huwelijk met een katholieke zou niet alleen voor wereldlijke gevaren voor Engeland zorgen, maar ook de toorn van God over het land afroepen. Als je

⁷¹ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, maart 1579.

⁷² *Ibidem*.

Stubbs mag geloven zou Elizabeth, door te huwen met Anjou, eigenhandig Engeland naar het einde der tijden leiden. Een huwelijk met een katholiek zou een grote zonde zijn, Anjou zijn geloof laten belijden in Engeland, waar dat eigenlijk verboden was zou ook een zonde zijn. Hij haalde verscheidene Bijbelteksten aan, waaronder Deuteronomium 7 3:4, waarin omgang met andere volken beschreven wordt. Vers 3 luidt: 'Sta ook geen huwelijksverbintenissen met hen toe, sta uw dochter niet af aan een van hun zonen en zoek bij hen geen vrouw voor uw eigen zoon.' En vers 4: 'Want zij zouden uw kinderen ertoe verleiden de heer ontrouw te worden en andere goden te dienen. Daarmee zou u zijn toorn over u afroepen en dat zou u meteen met de dood moeten bekopen.'

Philip Sidney waarschuwde ook voor de problemen die konden ontstaan tussen protestanten en katholieken in Engeland. 'Your inward force (for as for your treasures, indeed the sinews of your crown, your majesty doth best and only know) consisteth in your subjects: your subjects generally unexpert in warlike defence, and, as they are, divided into two mighty factions, and factions bound upon the never ending knot of religion.'⁷³ De protestantse factie is de groep waar Elizabeth haar macht op gebaseerd is en hen tegen het harnas jagen met haar voorgenomen huwelijk zou niet slim zijn. Vanwege de grote haat en het wantrouwen die er tegen de Fransen, katholieken en het Franse koningshuis in het bijzonder was, zou Anjou nooit geaccepteerd worden en door te trouwen zou dat ook gevolgen hebben voor het vertrouwen in Elizabeth.⁷⁴ De andere groep, de katholieken, hadden al verscheidene keren laten zien waar ze toe in staat waren en dat ze niet van plan waren zich neer te leggen bij het nieuwe Engelse 'ware' geloof. Met de komst van Anjou zouden zij een leider krijgen en de protesten en samenzweringen erger worden. 'If, then, the affectionate side have their affection weakened, and the discontented have a gap to utter their discontentation, I think it will seem an ill preparative for the patient (I mean your estate) to a greater sickness.'⁷⁵

Burghley zag het religieuze gevaar zonder huwelijk in de vorm van nog meer divisie tussen protestanten en katholieken in Engeland. 'Division must needs follow amongst her subjects especially in matters of religion, a successor being hoped for who will restore popery and extirpate the true religion, in which there would be no lack of assistance from abroad.' Hier komt gelijk Wel trouwen met Anjou zou kunnen zorgen dat de katholieke Engelsen allemaal meer trouw waren aan hem in plaats van aan Elizabeth.⁷⁶

⁷³ Sir Philip Sidney, 'A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur', 47.

⁷⁴ Ibidem, 47-48.

⁷⁵ Ibidem, 49.

⁷⁶ *Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House*, oktober 1579.

Het laatste voorbeeld van Burghley laat goed zien dat er eigenlijk weinig te zeggen viel over de gevolgen van een huwelijk met Anjou wat betreft religieuze zaken. Er was een probleem met de steeds groter wordende groep katholieken in Engeland en daar ging een zekere dreiging van uit. Of de verbintenis met Anjou dit zou versterken of juist op zou lossen viel moeilijk te voorspellen. De voor- en tegenstanders hadden hier weliswaar ideeën over, maar de vraag is wie er gelijk gekregen zou hebben. Feit was wel dat de heftige reactie vanuit de puriteinse kant, die duidelijk wordt uit het pamflet van Stubbs, liet zien dat Elizabeth's onderdanen niet blij waren met haar partnerkeuze. Dit zou misschien uiteindelijk het aspect zijn geweest wat het zwaarst ging meewegen voor Elizabeth.

Conclusie.

Na jaren getwijfeld te hebben, of na jaren Anjou aan het lijntje gehouden te hebben koos koningin Elizabeth I van Engeland ervoor om niet met Frans van Anjou te trouwen en ongehuwd te blijven. Of zij serieus van plan was om met de Franse prins te trouwen we niet zeker weten. Wat we wel weten is dat vele tijdgenoten van Elizabeth een mening hadden over het voorgenomen huwelijk en dat zij die mening niet onder stoelen of banken staken. Door de verschillende aspecten nader te bekijken is geprobeerd om keuze waar Elizabeth voor stond beter te begrijpen. Welke adviezen en waarschuwingen kreeg zij voorgeschoteld vanuit haar adviseurs uit de council en vanuit andere kanalen, zoals de heftige reacties die haar onderdanen op het plan hadden. *Welke belangen speelden er mee in de huwelijksonderhandelingen tussen Elizabeth I van Engeland en Frans van Anjou tussen 1578 en 1582?*

Wat betreft het probleem van de onopgeloste successie was een huwelijk met Anjou waarschijnlijk geen goede oplossing. Het argument van de voorstanders van het huwelijk dat Elizabeth deze kwestie op deze manier kon oplossen door een kind te krijgen was wel heel makkelijk gedacht. De tegenstanders die waarschijnlijk terecht wezen op de moeilijke situatie die zou ontstaan als een kind van Elizabeth en Anjou zowel koning van Engeland als van Frankrijk zou worden zagen daar geen heil in. Naast dat zij bang waren dat Elizabeth niet meer zwanger zou kunnen worden of dat een zwangerschap een hoog risico met zich meebracht voor de al wat oudere koningin, zagen zij alleen maar meer praktische problemen bij de geboorte van een Frans-Engelse prins. Ik denk ook niet dat dit het sterkste argument voor de voorstanders van het huwelijk is geweest.

De argumenten van de voorstanders van een huwelijk die te maken hebben met de internationale positie van Engeland, zijn een stuk sterker. De angst voor een katholieke samenzwering tegen Engeland was niet geheel irreëel te noemen. De situatie in Europa voor protestanten was niet echt bemoedigend. Het voorkomen van een alliantie tussen Frankrijk en Spanje door Engeland met Frankrijk te verbinden was daarom niet zo'n gek idee. Zeker gezien de geruchten over een mogelijk huwelijk tussen Anjou en een Spaanse prinses. Vooral Stafford en Cecil leken erg bezorgd te zijn over de katholieke dreiging en wat dat voor Engeland zou betekenen. Tegenstanders van het huwelijk waren van mening dat Engeland zich beter kon verdedigen door de protestantse zaak te steunen. Elizabeth moest met troepen en geld zich openlijk gaan bemoeien met de opstand in de Nederlanden en het lot van de hugenoten in Frankrijk. Door te trouwen met Anjou zou zij juist de vijand binnen halen. De Franse prins had al bewezen niet te vertrouwen te zijn door

zonder scrupule van kant te wisselen als hem dat uit kwam. Bovendien zou een dergelijke alliantie met de Fransen, Engeland vervreemden van haar huidige protestantse bondgenoten.

Ten slotte vallen er nog de argumenten te onderscheiden die te maken hadden met religie. *The Gaping gulf* staat vol met verwijzingen naar Bijbelverzen en Anjou en Frankrijk worden voor al het kwaads wat er in de bijbel te vinden is uitgemaakt. Voor Stubbs was het feit dat Anjou katholiek was eigenlijk al onoverkomelijk. Waar de angst voor het katholicisme de voorstanders van het huwelijk de noodzaak van een alliantie duidelijk maakte, was dezelfde angst voor het katholicisme de reden waarom het huwelijk uit den boze was voor de tegenstanders. De Engelse koningin, het hoofd van de Engelse kerk kon niet trouwen met een man die een in Engeland verboden geloof praktiseerde. Stafford had nog een soort utopisch beeld dat een huwelijk tussen Elizabeth en Frans alle religieuze conflicten kon oplossen, dat een huwelijk zou zorgen voor wederzijds respect en acceptatie tussen protestanten en katholieken.

Het vraagstuk voor Elizabeth om wel of niet met Anjou te trouwen zou voor haar lastig geweest zijn. De aarzelingen die ze had lijken niet verwonderlijk, de adviezen die haar aangeboden werden waren zeer tegenstrijdig en de voor- en tegenargumenten konden beiden overtuigend zijn. Het is maar de vraag welke angst groter was, de angst voor Frankrijk of voor Spanje. Met betrekking tot het buitenlandse beleid zou het mogelijk diplomatiek gezien een verstandige stap zijn geweest voor Engeland, maar de grote kritiekpunten die vanuit de bevolking en haar Privy Council kwamen waren meer gericht op de interne gevolgen voor Engeland.

Of Elizabeth nou ooit van plan was geweest te trouwen of niet, haar positie maakte het haar onmogelijk. Geen Engelsman was goed genoeg en geen buitenlander kwam ervoor in aanmerking. Leeftijd, prestige, afkomst en bovenal religie waren factoren die een huwelijk problematisch voor haar maakten. Anjou was een Fransman, een katholiek en te jong voor Elizabeth en daarom liepen ook deze huwelijksonderhandelingen stilletjes af en bleef Elizabeth de 'Virgin queen'.

Bronnen

Calendar of State papers, foreign series, of the reign of Elizabeth, Stevenson, Joseph (red.), 23 delen (Londen, 1863-1950) online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/catalogue.aspx?type=3&gid=124>].

Calendar of State Papers, Spain (Simancas), Hume, M. A. S. (red.), 4 delen (Londen, 1892-1899) online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/catalogue.aspx?type=3&gid=138>].

Calendar of the Cecil Papers in Hatfield House, Roberts, R.A. e.a. (red.), 24 delen (London, 1883-1976) Online beschikbaar op [<http://www.british-history.ac.uk/catalogue.aspx?gid=144&type=3>]

Camden, William, *Annales Rerum Gestarum Angliae et Hiberniae Regnante Elizabetha (1615 and 1625) with the annotations of Sir Francis Bacon*, hypertext editie door Dana F. Sutton (2000, revisie 2001). Online beschikbaar op [<http://www.philological.bham.ac.uk/camden/>].

Sidney, Sir Philip, 'A letter written... to Queen Elizabeth, touching her marriage with Monsieur', in: K. Duncan-Jones en J. van Dorsten (red.), *Miscellaneous prose of Sir Philip Sidney* (Oxford, 1973), 33-57.

Stubbs, John, *Gaping gulf. With letters and other relevant documents*, red. Lloyd E. Berry (Charlottesville, 1968).

Literatuur

Bassnett, S., *Elizabeth I – A feminist Perspective* (Oxford, 1988).

Doran, S., *Monarchy and matrimony. The courtships of Elizabeth I* (Londen, 1996).

Haigh, C., *Elizabeth I* (Londen, 1998).

Holt, M. P., *The Duke of Anjou and the Politique Struggle during the Wars of Religion* (Cambridge, 1986).

Hume, M.A.S., *The courtships of Queen Elizabeth. A history of her various negotiations for her marriage* (Londen 1896).

MacCaffrey, W.T., *Queen Elizabeth and the making of policy 1572-1588* (Princeton, 1981).

MacCaffrey, W.T., 'The Anjou match and the making of Elizabethan foreign policy', *The English common wealth 1547-1640: Essays on politics and society presented to Joel Hurstfield*, ed. Peter Clark e.a. (Leicester, 1979) 59-75.

Mears, N., 'Love-making and Diplomacy: Elizabeth I and the Anjou Marriage Negotiations, c. 1578-1582', *History* 86 (2001) 442-466.

Read, C., *Lord Burghley and Queen Elizabeth* (London, 1960).

Read, C., *Mr Secretary Walsingham and the policy of Queen Elizabeth*, 3 delen (Oxford, 1925).

Wernham, R.B., *The making of Elizabethan Foreign Policy 1558-1603* (Berkeley, 1980).